RAHMET

(sevgi, merhamet, şefkat)

Kur'an'ın temel kavramlarından biri olan rahmet, ilahî kitap bünyesinde, türevleriyle birlikte 320 küsur yerde geçmektedir. Yalnız rahmet kelimesinin geçtiği ayet sayısı 79'dur.

Sevgi, merhamet ve şefkat ifade eden ilahî isimler olan Rahman ve Rahîm bu rahmet kökünden türemiştir. Bütün bu isim-mastarlar yanında birçok ayette rahmet, geçmiş, geniş veya gelecek zaman kipleri halinde, fiil olarak da kullanılmaktadır.

Rahmet ve türevlerinin Kur'an bünyesinde isim ve fiil olarak izafe edildiği bir numaralı varlıksa Allah'tır.

Kur'an'da, 113 surenin başında tekrarlanan besmelede temel kelimeler olan Rahman ve Rahîm sıfatlarının ilki 57, ikincisi ise 95 kez geçmektedir. Ayrıca Allah, 6 ayette Erham (en çok merhamet eden) sıfatıyla nitelendirilir. Bütün bunlar gösteriyor ki, rahmet, Kur'an tarafından, ulûhiyetin ve hayatın temel niteliklerinden biri olarak öne çıkarılmaktadır.

Rahmet, Arap dilinde 'rahmet edilene bağış ve lütfü gerektiren bir kalp yumuşaklığı ve acımadır.' (Râgıb ve İbn Manzûr) Rahmetin, Allah için kullanıldığı durumlarda bağış ve lütuf, kul için kullanıldığı durumlarda ise hem bağış ve lütuf hem de kalp yumuşaklığı birlikte kastedilir. Kalp yumuşaklığı, beşerî bir eksikliği de içerdiği için Allah'a izafe edilmemiştir. Allah, rahmetini bağış ve lütuf olarak ortaya koyar.

Hangi yönden bakılırsa bakılsın, Kur'an'daki rahmet kavramı; aşk, sevgi, şefkat gibi kavramları da içeren genel bir çerçeveye sahiptir. O halde, rahmetin her geçtiği yerde bu kavramların tümünü birden hatırlamak ve ona göre değerlendirme yapmak gerekir (bk. burada, Sevgi mad.)

Batılılar, özellikle oryantalistler, Kur'an'da sevgi kavramının gereğince yer almadığını dillerine dolayıp İslam'ı 'sevgiye uzakhk'la eleştirirken, rahmet kavramını ya görmek istemiyorlar yahut da gereğince değerlendirmiyorlar. "Kur'an'da sevgi ne kadar var?" sorusunun cevabını, sadece 'sevgi' anlamındaki 'hubb ve mevedde' sözcüklerini esas alarak vermek isabetsizdir. Kur'an'da sevginin varlığını ve yoğunluğunu sorgulamak isteyenlerin ondaki 'rahmet' kavramını göz önünde tutmaları gerekir. Çünkü rahmetin temel anlamı, sevgidir.

O halde, Kur'an'da sevgi, en az rahmet ve türevleri kadar yoğundur. Yani yaklaşık 400 yerde geçecek kadar yoğundur. Sevginin sadece ve sadece rahmet sözcüğüyle ifade edildiğini varsayalım; bir metin bünyesinde 400 kez geçen bir kavramın, o metnin getirdiği dinde 'yeterince yer almadığını' söylemek, tutarlı ve iyi niyetli olabilir mi?

Rahmet, Allah'ın ilk ve en belirgin vasfıdır. Azap ve gazap istisna ve şartlı iken rahmet ve lütuf genel ve istisnasızdır.

"Azabımı dilediğime isabet ettiririm, rahmetime gelince o, her şeyi çepeçevre kuşatmıştır." (A'raf, 156)

Ayrıca Allah, merhamet edenlerin en merhametlisidir. Özgün ifadesiyle, Erhamu'r-Râhimîndir. (12/64, 92; 21/83; 23/109, 118)

Allah'ın rahmeti, insanın elde edip biriktirebileceği her türlü değerden daha üstün ve güvenilirdir. (3/157) O halde, kurtuluşu ümit etme bakımından, Allah'ın rahmetine güvenmek, ibadet ve ameline güvenmekten yeğdir. Allah'ın rahmetine güvenen günahkâr insan olmak, kendi ibadetine güvenen günahsız insan olmaktan yeğdir. Bu demektir ki, en mükemmel yol, hem ibadet ve amel sergilemek hem de bunlara değil, Allah'ın rahmetine güvenmektir.

Kur'an'ın tanıttığı Allah'ın belirgin niteliği rahmet olduğu gibi, Kur'an'ı tebliğ eden Resul'ün belirgin niteliği de rahmettir. Hatta o Resul, bizatihi rahmettir. (21/107)

Hz. Muhammed'in gönül vârisi olan kâmil insan da bir rahmet taşıyıcı olmalıdır. Mevlana dostu Selahaddin Zerkûbî bu noktaya dikkat çekerken: "Tanrı velisi merhamet madenidir; kimde

bu sıfat yoksa o, Tanrı velisi olamaz." diyor. (bk. Eflâkî, *Menâkıb,* 2/154) Kur'an'ın birçok ayeti, ilahî kitabın bizzat kendisinin de bir rahmet olduğunu beyan ediyor. (Mesela bk. 27/77; 29/51; 31/3; 41/2)

Hayat ve oluş da bir rahmet eseri ve seyridir. Bütün ölüşleri sürekli oluşa çeviren ve varlığı bir güzellikler resmigeçidi haline getiren, rahmettir, (bk. 26/28; 27/63; 28/ 73; 30/50)

Rahmetin bir yaratıcı ve bağışlayıcı güç olarak tecellisi, Allah'ın Rahman ve Rahîm sıfatları vasıtasıyla oluyor. Allah'ın âlemle irtibatı, rahmet üzeredir. Bu yüzdendir ki, Kur'an, temel konusu olan ulûhiyet (tanrılık) bahsine ilk ayetlerinde yer verir ve bunlarda Allah'ı Rahman ve Rahîm olarak nitelendirir. Kur'an'da Yaratan'a verilen 90 küsur tanrısal ismin (bk. burada, Esmâül Hüsna mad.) büyük kısmı da rahmet ifade eden sıfatlardır.

Mutlak Kudret'in zât ismi olan Allah lafzından sonra en çok geçen sıfat, O'nun Rab (terbiye edip kemale götüren) sıfatı, ikinci sırada ise Rahman ve Rahîm sıfatlarıdır.

Biz burada, rahmetin İslam düşüncesindeki ve Müslümanın hayatındaki belirişine ve boyutlarına eğilmeyeceğiz. (Bu konuda bk. Öztürk; *Din ve Fıtrat,* Fıtrat Dininin Karakteristikleri bölümü) Ancak, Esmâül Hüsna'nın en önemlileri sayılan Rahman ve Rahîm isimlerinin bazı ayrıntılarına girmek istiyoruz.

Rahman ve Rahîm kelimeleri Arap dilinde birincisi sıfat-ı müşebbehe, ikincisi mübalağa ile ism-i fail kipleri olarak rahmet ve merhamette üstünlük, bolluk ve ulaşılmazlık ifade eder. Fakat, bu iki kelimenin yan yana kullanılması da gösteriyor ki, bunlar arasında farklar vardır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de tekrar yoktur. Bu farklar üzerinde bütün müfessirler durmuşlardır. Ortak kanaatlerden biri şudur:

Rahman sıfatı, Allah'ın ilk planda ve inanan-inanmayan ayrımı yapmadan bütün insanlara, hatta bütün varlığa uzanan en geniş daireli rahmetini ifade için kullanılmaktadır. Allah, arş üzerine rahman olarak istiva etmekte yani kurulmaktadır. (20/5; 25/59) Eğer arşı, sûfî düşünürlerin anladığı gibi insan kalbi olarak alırsak, Rahman'ın arş üzerine kurulması, kalp-merhamet ilişkisini düşündürür ve ortaya eşsiz bir güzellik çıkar.

Rahîm sıfatının işaret ettiği merhamet ise varlıklar arasında ayrım yapan bir merhamettir. Yani burada Cenabı Hak, kendisine inananlara göstereceği daha özel dairedeki rahmet ve merhameti ifadeye koymuştur. Bu da bir yaradılış düzenidir. Kendisine inanan ve böylece hayrı ve güzelliği izleyenlere özel bir rahmet tavrı göstermek, hayırla şerrin farklarını göstermek olacağından, âlemleri eğitip geliştiren bir kudretten mutlaka beklenir. Aksi takdirde, oluşta, hayırla şerrin, ışıkla karanlığın, Musa ile Firavun'un bir farkı olmamak gerekirdi ki, böyle bir şey, varlık ve hayat sırrına ve tekâmül gerçeğine aykırıdır. Ancak şunu da belirtmek borcundayız:

Rahîm sıfatı, geçtiği hemen her yerde Tevvâb (tövbeleri kabul eden) ve Gafur (bağışlayan, affeden) sıfatlarıyla birlikte kullanılmaktadır. O halde, Rahîm'e bağlı merhametin günahkârlara hiçbir lütuf ulaştırmayacağını söylemek mümkün değildir. Şu var ki, Rahman'dan farklı olarak, Rahîm sıfatının etkisi tövbe şartına bağlanmıştır.

O halde, Allah'ın, âhiretin Rahîm'i oluşunu, karanlıkta kalanları yüz üstü bırakacağı anlamında değerlendirmek, Kur'an'ın tutumuna aykırıdır. Elbette ki azap ve hesap haktır ama bu nihayet Allah'ın iradesiyle olacaktır. Ve Allah, herkes haddini bildikten sonra azap ehline merhamet edecektir. Kime ne kadar? Bunu ancak O bilir. Bize düşen, şunu unutmamaktır:

Azap ve hesap da insanın tekâmül araçlarındandır.

Kur'an'ın tanıttığı Allah'ın bu araçları bir amaç gibi kullanacağını söylemek gibi bir yola asla giremeyiz.

Kısacası, mademki "Allah'ın rahmeti her şeyi çepeçevre kuşatmıştır", azap, gaye değil, vasıtadır ve sürekli değil, geçicidir. Kur'an'ın rahmet ve ulûhiyet anlayışını birlikte düşündüğümüzde bu sonuca varmak gerekiyor. Ulûhiyet kendi tavrını şöyle ilkeleştirmiştir:

"Biz, dilediğimiz kimseye rahmetimizi ulaştırırız; güzel düşünüp güzel davrananların ödülünü yitirmeyiz." (Yusuf, 56)

Hak ve yetki O'nun olduğuna göre, hak etmeyene vermesi O'nun bileceği bir iştir. Fazlasını vermek, mülk sahibinin iste-

ğine kalmıştır. Böylece Kur'an, yine esrarlı bir kelam güzelliği sergileyerek, **ahlak ile rahmet arası ilişkinin** kaçınılmazlığına dikkat çekmiştir. Esasen, Kur'an'daki **rahmet,** duygusal bir sevgiden **ontolojik bir sevgiye** yükselişi **ifade eder.** Ve **rahmet, ontolojik ve ahlaksal sevginin en üstün şeklidir.**

Rahman'ın kulları:

Kur'an, getirdiği **temel ahlak ilkelerini** ifadeye koyarken, bu ilkeleri benliğine hâkim kılanları **Rahmanın** kullan olarak anmaktadır. **Rahman'ın** kullarında bulunması **gereken temel özellikler,** Furkan suresinin 63. ayetinden itibaren şöyle veriliyor:

1. **Yeryüzünde yumuşak, merhametli, hoşgörülü dolaşmak, kasılıp kabarmamak, şunu bunu ezip horlamamak ve bilgisizlere barış ve esenlik ifadeleriyle hitap etmek,**

2. Geceleri, yalnız kaldıklarında, barınaklarına çekildiklerinde Allah'a secde edip yakarmak,

3. **Allah'tan, cehennem ehli olmamak için niyazda bulunmak,**

4. **Harcamalarda israf ve cimrilikten kaçınmak, orta bir yol tutmak,**

5. Allah dışında bir şeye tapmamak, kulluk etmemek,

6. **Cana kıymamak,**

7. Yalan ve çirkin sözlere kulak vermemek ve boş lakırdıdan kaçmak,

8. Rabbin ayetleri anıldığında uyanık ve dikkatli bulunup araştırıcı-eleştirici bir yaklaşımla dinlemek,

9. Eşler ve çocuklardan göz aydınlığı ve mutluluk bulmak için dua etmek.

Rahman'ın kulları, affetmek ve bağışlamakta hiçbir sınır tanımazlar. Mâide 13. ayet, Yahudilerin sürekli hıyanet ve bozgunlarını sayıp döktükten sonra Hz. Peygamber'e şu emri veriyor:

"Yine de onları affet ve kucakla, çünkü Allah, ihsan üzere olantan sever."

Rahman ve Rahîm sıfatlarından yalnız ikincisinin insanlar için sıfat olabileceği de Kur'an tarafından gösterilmiştir ki, bu da ayrı bir rahmet eseridir. Rahîm sıfatının Hz. Peygamber için bizzat Kur'an tarafından kullanıldığını, yukarıda görmüştük. Rahman sıfatı ise Peygamberler de dahil, hiçbir insan için kullanılamaz. Müfessirlerin ortak kanaatlerinden biri de budur. Bunun gerekçesi açıktır:

Karşılıksız ve kayıtsız şartsız rahmet ve merhamet ifade eden Rahman sıfatı, insanın varlık yapısına uymaz. Çünkü insan, böyle bir merhameti gösterme gücüne, yaradılışı icabı sahip bulunamaz. Dostları kadar düşmanlarına, kendisine inananlar kadar kendisini inkâr edenlere de rahmet ve merhamet gösterebilmek ancak ulûhiyetin sarımdandır.

Müfessir Ebusuud'un da tefsirinde işaret ettiği gibi, Kur'an bu yaklaşımla şu inceliğe dikkat çekiyor: Oluşun rahmet ve merhamet üzere yönetimi, Allah için bir zorunluluk değildir. Alemlerin terbiyesini kahır ve şiddete bağlamak da Allah'ın elindeydi. Bunun yerine rahmet ve merhamet tavrını seçmiş olması, O'nun lütfunun eseridir.

Anlaşılan o ki varlıkların terbiye ve tekâmülüne, yani oluşa, Yaratıcı tarafından rahmet ve merhametin hâkim kılınması, ilahî iradenin tavrıdır. Hal böyle iken, dünya planında ortalığı dolduran merhametsizlik, kahır ve zulüm ne oluyor? Cevabı bulmak hiç de zor değildir. Onlar, ilahî iradenin ortaya koyduğu manzarayı, kendisine verilen hürriyet imkânını kötüye kullanan insanın çarpıtmaları ve karartmalarıdır. Ayrıntılara gidemeyeceğiz; bir tek örnekle yetinelim: Âlemlerin Rabbi, rahmetinin bir uzantısı olarak yeryüzü sofrasını, diyelim ki, altı milyar insanın rahatlıkla gıdalanacağı bir bolluk ve bereketle kurmuştur. Sofranın etrafını çeviren insanlardan, diyelim ki bir milyarı, doymazlık illetine tutularak ve çeşitli kurnazlıklarla nimetlere el koyuyor. Sonuç şu olacaktır: Diğerleri ya aç kalacak ya gereğince yiyemeyecektir. Yani kahır, zulüm, karmaşa, kavga ve perişanlık ortalığı dolduracaktır. Şimdi soralım: Suç, yeryüzü sofrasını kurup donatanın mıdır, andığımız azgınlık ve kurnazlığa tenezzül eden insanın mı?

Özetlersek, Rabb'in Rahmet ve Rahîm olarak nitelendirilmesi, bizi şu sonuca götürür:

Kur'an, Rab ile merbûb (kul) arası ilişkiyi kahır, baskı ve şiddet ilişkisi olarak vermez. Böyle bir ilişki, Yunan paganizmindeki ilahlarla Yunanlı arasında vardı. Kur'an'ın tanıttığı Allah, kullarıyla rahmet ilişkisi içindedir. Bu yüzdendir ki, yine eski Yunan anlayışının aksine, Kur'an, varlığı, insanı ezen, bir zorba kader kuvveti olarak değil, insanın hizmetine verilen bir olaylar ve şeyler bütünü olarak göstermektedir. Kur'an'a göre, insan karşısındaki varlık, zorba ve musallat bir güç değil, munis bir dost ve yardımcıdır. Hz. Peygamber, bu noktayı bir dağa bakarak söylediği şu ünlü sözünde ölümsüz bir ifadeye büründürmüştür:

"Şu dağı görüyor musunuz? O bizi sever, biz de onu severiz."

Günümüz ekoloji anlayışının özlemini çektiği bu yaklaşım, varlıkla insan arasında zıtlaşmayı ortadan kaldırmakla kalmıyor, onların ilişkisini sevgi temeline oturtmak gibi bir mutluluk tablosu da sergiliyor.

Allah, varlığı, rahmetinin eseri olarak varettiğine göre, rahmeti dışlayarak yol alan, sadece karmaşa ve mutsuzluk görür. Kur'an, esrarlı üslubuyla bu noktaya dikkat çekerken şöyle diyor:

"O Rahman'ın yaratışında/yarattıklarında herhangi bir uyuşmazlık, aykırılık, çelişme göremezsin. Bir kez daha bak! Bir çatlaklık, bir uyuşmazlık görüyor musun?" (67/3)

Bu demektir ki, varlık ve oluşa rahmet tavrı üzerine bakan; mutluluk, güzellik ve düzenden başka şey göremez. Çünkü Rahman onu öyle yaratmıştır.

İlahî rahmetin genelliğini ve sınırsızlığını en güzel ifade eden insan sözü, Hz. Peygamberin şu hadisidir:

"Allah, rahmeti yüz parçaya bölüp bunun doksan dokuzunu kendi katında tuttu ve yüzde birini yeryüzüne indirdi. İşte, yaratılmışların tüm rahmet gösterileri bu yüzde birlik kısmın tecellileridir. Ana atın, yavrusuna zarar verir diye ayağını hep yukarıda tutması bile, bu yüzde birlik rahmetin eseridir." (Abdullah bin Mübarek; *Kitabu'z-Zühd ve'r-Rakaaık)*